

Apunts sobre una possible ètica del traductor literari

per Mercè Altimir

Hi hauria d'haver un llindar, infranquejable o porós però sempre present, que separés els principis d'un art a-passionat d'una aplicació de tècniques. És la mateixa frontera que caldria establir entre la reflexió de la traducció com a creació i la seva submissió actual a les teories dominants de la lingüística o de les anomenades ciències cognitives. Convençuts que una passió pot arribar a ser un neguit intolerablement golafre, preferim anomenar desig a allò que impulsa el rejuveniment inherent a l'acte de traduir.

Volem defensar que traducció i entusiasme exultant exigeixen tots dos una mateixa condició causal, un posicionament ètic davant de la realitat del multilingüisme (diversitat de llengües i parles) i de l'heterogeneïtat de sabers (tots haurien de renunciar, davant la impossibilitat d'ambicionar-ho per raons estructurals, a la pretensió abusiva de monopolitzar l'aspiració a la veritat). L'amenaça de «la terra eixorca» (el títol que va donar Agustí Bartra l'any 1951 al poema de T. S. Eliot de 1922, *The Waste Land*) és al dors d'aquesta alegria fecunda, i és que les paraules transporten la mort i la vida, circumstància que obliga a sembrar infatigablement la llavor del desig, a treballar la terra i a esperar expectants que el batec de la llengua, en procés inacabable de transformació, no s'aturi.

Joan Maragall va parlar de la «paraula viva» i Agustí Bartra de la «veu». La Paraula Viva de Maragall no és la paraula enumerativa o constatativa, tampoc neix de l'espontaneïtat ingènua i no treballada. Bartra encara va un pas més enllà i desplaça l'adjectiu atribuït a la paraula fins al creador, fins a la voluntat de *ser* veu (no de *tenir-ne*) de l'home viu (Víctor Sunyol, «Maragall-Bartra, de la paraula a la veu. Un apunt», 2009). La llengua es panseix en reduir-la a instrument de servei (una eina de comunicació mecànica) i en justificar la seva existència al fet purament pragmàtic de transportar un missatge d'un text a un altre (Antoine Berman, *La Traduction et la lettre ou l'Auberge du lointain*, 1999). L'horitzó de la reflexió sobre la traducció literària hauria d'apuntar, entre altres, al blanc que la separa de la traducció reduïda a una activitat de transferència d'informació (sense que pretenguem amagar un propòsit de valoració jeràrquica o moral rere una realitat d'estricta necessitat). Justament és dins l'àmbit de la informació i la tecnologia on el desig i la seva ardència són més una nosa que una turbina eficaç. La neutralitat de la qual es vanten els seus teòrics és, tanmateix, dubtosa, perquè ja l'acte mateix de la seva constitució suposa un rebuig, mancat de la imparcialitat obligada, de l'existència real del plaer generat pel joc de les paraules, pel gaudi dels textos. L'oblit d'aquesta segregació constitutiva ens fa caure en el parany de pensar que la Informació té un valor absolut. És en aquesta conjuntura que la traducció i la literatura poden assumir el seu rol de resistència per recordar-nos que el coneixement del món no hauria d'eclipsar el saber sobre nosaltres mateixos ni fer-nos oblidar tampoc la necessitat de resguardar el vincle necessari amb els capil·lars impetuosament garlaires que distribueixen la saba de la vida.

A mesura que despleguem la nostra capacitat d'abstracció (la xarxa complexa dels coneixements adquirits) avança a un mateix ritme la diversitat dels llenguatges especialitzats. El globish (global english) no pot resoldre la problemàtica generada per l'heterogeneïtat dels discursos, per l'ús cada cop més especialitzat dels mots. El globish només serveix per comunicar informació a nivell molt precari. Un investigador, sigui quina sigui la seva disciplina, no pot pensar amb la «llengua» globish (l'esperanto del segle XXI?).

D'altra banda, prèviament a la voluntat de significar (gràcies a un consens social que la «fixa»), la llengua és, per a qualsevol de nosaltres, un joc d'equívocs i de sons (Sigmund Freud, *L'enginy i la seva relació amb l'inconscient*, 1905), una activitat melòdica i rítmica plaent i apol·línica que l'imperatiu creixent de la raó (l'obligatorietat del principi de no contradicció d'Aristòtil) no aconsegueix foragitar del tot. Resta com a veu tel·lúrica dels homes vius. En negligir-la i deixar que llugueixi, ens sobrevé l'assedegament trist i aclaparat de la terra eixorca: «Entre l'herba i les flors erra, / dolça i potent, / la veu que embelleix la terra / eternament.» (trad. d'Agustí Bartra d'un poema aborigen nord-americà. Citat a Víctor Sunyol).

Parafraçant Sunyol direm que la força, dignitat i vida de la llengua neixen de la decisió individual del creador d'esdevenir-ne veu.

No podem dir el mateix de la traducció? El traductor es confronta amb aquest espai desconegut i generador, i l'anomena «intraduïble», o «traduir» quan l'entén com a acte performatiu i com a condició de la traducció. El traductor es deixa transformar per la veu del text font i enriqueix, rejuvenint-la, la llengua del text meta (Antoine Berman). Quan, en canvi, ens autolimitem a aplicar tècniques, rebutgem aquest buit impulsor o el desem dins un calaix de sastre on oblidarem tot allò que no encaixa.

En un poema de Felícia Fuster, traductora de poesia japonesa contemporània (Fuster i Sawada, 1988), l'autora bateja fugaçment aquest «Estranger» desconegut capaç de fer estremir la llengua amb el nom de «joc de cartes japonès», una expressió amb connotacions clares d'alteritat que empra l'escriptora per dir allò que és indicible, la veu: «O / Potser / encara sóc / el subtil joc / de cartes japonès / amb qui no sé si em / vaig jugar aquell primer / i gran Gener de l'existència / inesperada» (*Sorra de temps absent*, 1998).

La curiositat i l'activitat traductora de Fuster van rebre l'impuls del seu delit per poar en l'alta pregonesa de la llengua amb què pensava i sentia. Fins ara no han mancat traductors coratjosos que han oposat una dura resistència al cant de sirena de la reclusió a Babel:

[...] certains résistants à l'embrigadement général; à vrai dire, jamais la confiance ne les avait abandonnés; ceux-là cherchaient leur salut dans le mouvement. Chaque année, ils prenaient le large pour de longues transhumances avec leurs chameaux, roulant et tanguant au fil des dunes. Dispersés, puis rassemblés, puis dispersés encore -enfants du voyage qu'aucune attache ne retenait. Ils se défiaient des mots d'ordre et patoisaient allègrement, enrichissant leur langage des bons mots qu'ils glanaient au cours de leurs périples (François Ost, *Traduire. Défense et illustration du multilinguisme*, 2009).

Retornem a la qüestió que hem plantejat a l'inici. L'heterogeneïtat de llengües i parles, i una actitud d'obertura atenta a la sorpresa conformen l'ètica del traductor d'ençà que té el propòsit de traslladar un text que ha estat escrit amb el desig, conscient o inconscient, però en tot cas subjecte a una urgència inapel·lable, de rejuvenir les paraules i salvar-les de la buidor. No som només una espècie viva, un organisme biològic. Som sobretot el vaivé no triat d'un jugar infinit entre una veu singular i una llengua de consens. La passió estèril per la significació mecànica, la podem deixar en

mans dels constructors de la torre, aquests camàlics temptats per l'engany nostàlgic que l'ideal de la llengua perfecta fa brillar amb una llum falsa.